

Ж. Қыраубаев**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫ АРАСЫНДА
ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ОРНАУЫ**

Қазақстан Республикасы 1990-шы жылдардың басынан Қытайдың негізгі серіктесіне айналды. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген соң Қазақстанның дипломатиялық қарым – қатынас талаптарының бірі Қытай мемлекеті сияқты көршілес ірі державамен дербес жаңа байланыстар орнату міндеті тұрды. Қазақстан мен Қытай мемлекеті осы кезеңде тарих сахнасында алғаш рет тең құқықтық мемлекетаралық қатынастарға түсті десек артық болмас. Еліміздің сыртқы саясаты бастапқы кезеңде Қытаймен тату көршілік байланыстар құру қажеттігінен бастау алды, ол өз кезегінде жас мемлекет қауіпсіздігінің негізі ретінде қарастырылды. Мемлекетаралық өзара сенімсіздік Қазақстанның стратегиялық мүддесіне қайшы келді. Оған өркениетті мемлекеттердің бүкіләлемдік қоғамдастығына кіру экономикадағы құрылымдық қайта құру жұмыстарын жүргізу сияқты маңызды мәселелерді шешу керек болды. Егемендік алумен бірге Қазақстан дипломатиясының алдында негізгі жауапты кезеңдер күтіп тұрды. Оның бірі- мәдениеті мен мемлекеттік құрылымы ерекше, үлкен саяси салмағы бар көршілес Қытай мемлекетімен арадағы екі жақты қарым-қатынасты мемлекетіміз үшін тиімді түрде анықтап алу болды. Қазақстан үшін бұл қарым-қатынас өте маңызды еді /1, 138-139/. 1992 жылдың аяққы кезеңінде тәуелсіз елімізді әлемнің жүзден аса елдері мойындады. Тәуелсіздік алған алғашқы жылдарынан бастап «Дипломатиялық қызмет жөніндегі» заң жобасы бойынша жұмыс жасалды. Бұл заң жобасы 1997 жылы еліміздің парламенті тарапынан бекітіліп, осы жылдың қараша айының 12-ші жұлдызында ел президенті тарапынан қол қойылды. Бұл заң жобасы Қазақстанның дипломатиялық қызметі тарихындағы алғашқы заңы. Осы арқылы еліміздің дипломатиялық дамуы

жаңа кезеңге өте отырып, сыртқы саяси ведомостваның құқықтық негізі мен жұмыс ережелерін айқындады. Кеңес Одағы ыдырамай тұрып, Қазақстанның шет елдермен жеке мемлекет ретінде байланыстар орнату мүмкіндігі болмағаны белгілі. Әйтсе де, Қазақ КСР-інің көршілес жатқан Шыңжаң Ұйғыр автономиялы ауданымен байланыстары белгілі дәрежеде дамыды. Сөйтіп, 1989 жылы Шыңжаң мен Қазақ КСР-і арасында сауда ынтымақтастығы туралы келісімге қол қойды. 1990 жылдың шілде айында Қазақ КСР-інің үкімет делегациясы Шыңжаңға сапар жасап, «Үрімші мен Алматыда ҚХР ШҰАА мен Қаз КСР-інің экспорттық тауарлар үлгісі бөлімін ашу туралы келісімге» және «ШҰАА мен Қаз КСР-і арасындағы Алашанькоу-Достық шекаралық темір жол өткелін тиімді пайдалану туралы келісімге» қол жеткізді /2/. Аталған сапарға жауап ретінде 1990 жылдың қараша айында ҚХР-ның ШҰАА үкіметінің төрағасы Т. Дауамат бастаған үкімет делегациясы Алматыға сапар жасады. Келіссөздер нәтижесінде Қазақ КСР-і мен ШҰАА арасындағы экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени ынтымақтастықты дамыту жөніндегі келісімге қол жеткізілді /3/. 1991 жылдың шілде айындағы елбасы Н.Назарбаевтың ҚХР-ға сапары барысында қол жеткізілген уағдаластықтар екі мемлекет арасындағы саяси және сауда-экономикалық байланыстардың дамуына жол салған бастама болды. 1991 жылы шілденің 9-16-сы аралығында Елбасы Н. Назарбаевтың басқаруымен республикамыздың мемлекеттік делегациясы Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы ауданы халықтық үкіметінің шақыруы бойынша ҚХР-да ресми сапармен болды. Сапардың барысында Н.Назарбаев Қытай КП Орталық Комитетінің бас хатшысы Цзян Цзэминьмен кездесті. Достық пен тату

көршілікті нығайту біздің екі елдің мүдделеріне бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау және нығайту ісіне қызмет ететіндігі арнайы аталып өтті. Қытайдың оңтүстігіндегі Гуандун провинциясында қазақстандықтар Қытай Халық Республикасындағы алғашқы арнайы Шэньчжэнь экономикалық аймағымен танысты. Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы ауданында делегация Үрімшінің бірқатар кәсіпорындарында болып, Іле-Қазақ автономиялы облысы еңбеккерлерінің өмірімен танысты. Үрімшіде халықтық үкіметтің төрағасы Т.Дауамат бастаған ШҰАА делегациясымен келіссөздердің ақтық кезеңі өткізілді. Оның қорытындылары бойынша төрт маңызды құжатқа: Қазақстан мен ҚХР-дың ШҰАА-ның арасындағы ынтымақтастықты дамытудың принциптері мен негізгі бағыттары туралы келісімге, үкіметтік сауда келісімі мен халықаралық туризмді дамыту үшін шекарадағы Достық-Алашанькоу темір жол өткелін тиімді пайдалану туралы келісімге, келіссөздердің қорытындылары бойынша Қазақстан мен ҚХР-дың ШҰАА үкіметтерінің арасындағы экономикалық және сауда ынтымақтастығы мәселелері жөніндегі хаттамаға қол қойылды /4/. 1991 жылдың желтоқсан айында ҚХР-дың сыртқы сауда министрі Ли Ланьцин мен сыртқы істер министрінің орынбасары Тянь Цзинпэй бастаған үкімет делегациясының Қазақстанға танысу сапары болды. Бұл сапардың мақсаты Қазақстанмен жаңа тәуелсіз мемлекет ретінде екіжақты сауда-экономикалық келісім мен дипломатиялық байланыстарды орнату туралы коммунисттерге қол қоюға дайындалу еді. Осының негізінде 1992 жылы қаңтардың 3-де Қазақстанмен дипломатиялық байланыстар орнады. Тараптар қол қойған дипломатиялық қарым-қатынастарды орнату туралы коммунисттерде тараптардың достық байланыстарды дамыту бейбіт қатар өмір сүрудің бес принципі негізінде жүргізілетіндігі айқындалған. Қазақстан Республикасы Тайваньмен ешқандай ресми байланыстар орнатпайтыны жөнінде

мәлімдеді. Ал Қытай Қазақстан Республикасы үкіметімен ұлттық тәуелсіздікті сақтауға және экономиканы дамытуға бағытталған барлық іс-шараларын қолдайтыны да аталмыш құжатта айтылған /5/. Сол жылдың ақпан айында Қытайдың Қазақстандағы елшіліктері жұмысын бастады, сонымен бірге осы жылдың желтоқсан айында Қазақстанның Қытайдағы елшілігі Қытай астанасы Пекинде ашылады.

Қазақстан мен Қытай арасында жоғары лауазымды басшылардың өзара ресми сапарлары барысында саяси байланыстар дамуының негізі қаланып, өзара тиімді ынтымақтастықтың негізгі бағыттары айқындалып, тараптар басшылары арасындағы сенімді қатынастар орнады. Алғашқы дипломатиялық байланыстар орнаған жыл өзара сапарларға толы болды. Олар: Қазақстан премьер-министрі С.Терещенконың Қытайға сапарлары және Қытай сыртқы істер министрі Цянь Цичэньнің Қазақстанға сапары. Ақпан айында Қазақстан премьер-министрі С. Терещенко ресми сапармен Қытайда болды. Бұл Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі жоғары дәрежелі үкімет делегациясының Қытайға бірінші сапары болды. Сапар қорытындысы бойынша Бірлескен мәлімдемеге, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметі арасындағы азаматтардың өзара жол жүруі туралы келісімге, сауда-экономикалық және ғылыми-техникалық ынтымақтастық туралы үкіметаралық Қазақстан-қытай комиссиясын құру туралы келісім жасалынды /6/. Қазақстан мен Қытай арасындағы саяси байланыстардың дамуына үлкен септігін тигізген екіжақты мемлекет басшыларының, жеке ведомстволар басшыларының өзара сапарлары тұрақты сипатта дамып отырды деуге болады. 1995 жылдың қыркүйек айында Қазақстан президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қытайға екінші ресми сапары болды. Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы

арасындағы достық қарым-қатынастарды одан әрі дамыту және тереңдету туралы бірлескен декларацияда тараптар саяси қатынастар саласы бойынша екі ел арасындағы қатынастарды сапалы деңгейге көтеруде мынадай шешімге келді: «Бейбіт қатар өмір сүрудің бес принципін негізге ала отырып, екі ел арасындағы ұзақ мерзімді тату көршілік пен достықтың өзара қатынастардың батыл және ұдайы сақтау мен дамыту, өзара түсіністік пен сенімді нығайту, әртүрлі деңгейлерде үдемелі және жан-жақты диалогты қолдау, жалпы қабылданған халықаралық құқық нормаларының негізінде риясыздық, тілектестік, өзара мүдделерді ескеру рухында туындаған проблемаларды шешу; өз аумағындағы кез-келген ұйымның және күштердің екінші Тарапқа қарсы бағытталған сепаратистік қызметіне жол бермей, ұлттық сепаратизмнің қандай түріне болса да қарсы шығу /7/.

Қазақстан премьер-министрі Н. Балғынбаевтың 1995 жылдың мамыр айындағы сапарының негізгі қорытындысы ретінде екі ел арасындағы қол жеткізілген ғарыш кеңістігін бейбіт мақсатта зерттеу және пайдаланудағы ынтымақтастық туралы, туризм мен спорт салаларындағы ынтымақтастық туралы келісімдерді атай аламыз. 1999 жылдың шілдесінде Қазақстан премьер-министрінің орынбасары, Сыртқы істер-министрі Қ. Тоқаевтың ҚХР-ға сапары болды. Сапар барысында Пекин, Шанхай, Сянган қалаларында инвестициялық конференциялар өтті. Автомобиль құрастыру зауытына 65 млн. юань және Қазақстан территориясында «Интеграция» қорымен Бірлескен кәсіпорын құру үшін «Хуасин» экспорттық-импорттық корпорациясына 35 млн. юань көлеміндегі кредит беру туралы үкіметаралық келісімге қол қойылды /8/. Қ. Тоқаевтың инвестициялық конференцияларда сөйлеген сөзінде негізінен Қытай мен Қазақстан арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы айтты. ҚХР мен Қазақстан байланыстарының деңгейін саралай келе: «Біздің елдердің қарым-қатынасы тереңге кетеді. Олар Қазақстан

тәуелсіздік алғаннан кейін жаңа серпін алды. Ынтымақтастықтың құқықтық негізі, оның ішінде әскери-саяси және шекаралық мәселелер бойынша қол жеткізілген құжаттар ізгі көршілестік және өзара тиімділік рухында дамып отырған біздің екіжақты қатынастарымызды нығайта түсті», - деді Қ. Тоқаев /9/. Осы 1999 жылдың қараша айындағы Қазақстан президентінің Қытайға сапары барысында қол қойылған маңызды құжаттардың қатарында Қазақстан республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы жиырма бірінші ғасырда жан-жақты ынтымақтастықты одан әрі нығайту туралы бірлескен декларацияның, ҚХР мен ҚР арасындағы шекара мәселесін толық реттеу туралы бірлескен коммюникенің болуын айтуға болады. 2000 жылдың шілде айында Қазақстанға ресми сапармен ҚХР төрағасының орынбасары Ху Цзинтао келді. Жүргізілген келіссөздер екі ел ынтымақтастығының стратегиясы мен тактикасының тұрақтылығын айғақтады. Бірақ, Қазақстан мен Қытайдың өзара ынтымақтастығында ешқандай мәселе жоқ деуге болмайды /10/. 1993 жылы президент Н. Назарбаевтың Қытайға сапары кезінде Лобнордағы ядролық жарылыстар жөніндегі мәселе көтерілген болатын. Бұл жолы Лобнор мен Семей полигондары мәселелерін зерттеу үшін мамандардың бірлескен тобын құру ұсынылды. Қазақстан мен Қытай арасындағы өзара сапарлар легін 2001 жылғы 14-16 ақпанда Қазақстан Республикасының сыртқы істер министрі Е.Ыдрысовтың Қытай Халық Республикасына жасаған ресми сапары жалғастырды. Бұл да зор маңызға ие болған сапарлардың бірі болды. Өзінің әріптесі ҚХР сыртқы істер министрі Тан Цзясюаньмен болған келіссөздер барысында көпжақты және екіжақты ынтымақтастықның көптеген мәселелері бойынша пікір алмасылды. Қазақстан қажетті келісімге қол жеткізу үшін Қытайды екі ел арасындағы трансшекаралық су ресурстарын рационалды түрде пайдалануға қатысты құрылған Бірлескен комиссия шеңберін-

де ынтымақтастықты белсендіруге шақырды. соңғы жылдардағы сауда-экономикалық ынтымақтастықта мол "манызды нәтижелерді ерекше атап көрсетті. Атап айтар болсақ, 2000 жылы екі ел арасындағы сауда айналымы 1,5 млрд АҚШ долларынан асқан /11/. 2000 жылдың қыркүйек айындағы ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің премьері Қазақстанға сапары толықтырды. Астанада Қазақстан үкімет Қ. Токаевпен болған кездесуде тараптар екіжақты байланыстар дамуы жақты да толғандырып отырған мәселелер жөнінде терең пікір алмасты. Сонымен бірге тараптар Қытай мен Қазақстан үкіметтері арасында екіжақты салық салуды болдырмау және табыстарға салынатын салықты төлеуден бас тартуға жол бермеу туралы келісімге, Қытайдың Қазақстанға қайтарымсыз көмек беруі туралы алмасу хатына, Қытайдың мемлекеттік сейсмологиялық бюросы мен Қазақстан білім және ғылым министрлігі арасындағы жер сілкіністерін зерттеу саласындағы ғылыми ынтымақтастық туралы келісімге және ҚХР денсаулық сақтау министрлігі мен Қазақстанның денсаулық сақтау ісі жөніндегі агенттігі арасындағы денсаулық сақтау мен медицина ғылымы саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды /12/.

2002 жылдың 22-ші желтоқсанында Қазақстан президенті Н. Назарбаевтың Халық Республикасына ресми сапары болды. Екі жақты келіссөздер мынадай құжаттарға қол қойылды: Қазақстан Республикасы мен Халық Республикасы арасындағы тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы Шарт, терроризммен, сепаратизммен және күрестегі ынтымақтастық туралы келісім, екі елдің ауыл шаруашылығы министрліктері арасындағы қара шегіртке және басқа да зиянкестермен, аурулармен күрес шараларын жүргізу ісіндегі өзара ынтымақтастық туралы Келісім /13/. Қазақстан мен Қытай арасындағы саяси байланыстарды сөз еткенде, ҚХР-да тұратын қазақ диаспорасы мәселесіне тоқталмай кетуге болмайды. Қытайда 1 млн. 500 мыңнан астам қазақ ұлтты азаматтар тұрады.

Олардың көпшілігі ШҰАА-ның Іле-Қазақ автономиялы округы (Іле, Алтай, Тарбағатай облыстары) мен Ганьсу провинциясының Ақсай ауданында шоғырланған. Қазақ диаспорасы екі ел арасындағы тату көршілік, достық байланыстар дамуының алға басуына септігін тигізеді қазақстан-қытай қатынастарының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. 2002 жылдың күзінде ШҰАА-ның ҚКП парткомы хатшысының бірінші орынбасары А. Керімбаев бастаған ҚХР үкімет делегациясы Түркістанда өткен Дүниежүзілік қазақтар құрылтайына алғашқы рет қатысқан болатын /14/. 2003 жылдың 3-ші маусымында ҚХР төрағасы Ху Цзиньтаодың біздің елімізге алғашқы мемлекеттік сапары болды. Ерекше атап айтатын жайт, осы жылдың наурыз айында ҚХР төрағасы болып тағайындалған Ху Цзиньтао өзінің шетелдік сапарларын жаңа статуста жасап отыр. 2002 жылдың аяғында тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы Шартқа қол қойған екі мемлекетте байланыстар дамуының басым жақтарын белгілеп, мынадай принциптерді алғашқы орынға қойды: аумақтық тұтастықты және мемлекеттік шекаралар мызғымастығын мойындау; ядролық қаруды қолданбау және Қазақстанға берілген қауіпсіздік кепілдіктерін растау; Оған қоса Н. Назарбаевтың баспасөз мәслихатында айтқандай, Қытай мұндай шарттарды тек кейбір елдермен ғана жасасқан. Осы Шарттың маңызды аспектілерінің дамуы жаңа қытай басшысының мемлекеттік сапары кезінде тараптар қол қойған құжаттарда жалғасын тапты. Н. Назарбаев Пен Ху Цзиньтао Бірлескен Декларацияға қол қойды. Сонымен бірге мынадай Құжаттарға қол қойылды: ҚР мен ҚХР арасындағы тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы Шарттың ратификациялық грамоталарымен алмасу Туралы Хаттама, қазақстан-қытай ынтымақтастығының 2003-2008 жылдарға арналған Бағдарламасы, екі ел үкіметтері арасындағы терроризммен, сепаратизммен және экстремизммен күрестегі ынтымақтастық туралы келісімге қатысты Хаттама. Тараптар қол

қойған тағы екі құжат білім беру саласымен байланысты. Олар - ҚР білім және ғылым министрлігі мен ҚХР оқу-ағарту министрлігі Қазақстан-қытай мемлекеттік шекара сызығының делимитациясы мен демаркациясының тарихи маңызы ерекше аталды. Декларацияда қазақстан тарапы «бір Қытай» принципін берік ұстанатынын растады /15/. Қазақстанның Сыртқы Істер Министрлігі жасақталып, іске кіріскеннен кейін шығыстағы алып көрші Қытайдың ірі қалаларында елшіліктер ашыла бастады. 1992 жылғы 3 қаңтарда екі ел арасындағы дипломатиялық қатынастарды орнату туралы бірлескен мәлімдемеге қол қойылғаннан бастап, ең биік және жоғары дәрежедегі өзара сапарлар басталды.

1. Қазақстан-Шыңжаң-Ұйғыр автоно-миялы ауданы: ынтымақтастықтың жаңа көкжиектері// Социалистік Қазақстан. - 1990. - 8 тамыз.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы. - Алматы: Дәуір, 1992. - 56 б.
3. Ынтымақтастық туралы құжаттарға қол қойылды// Социалистік Қазақстан. - 1990. - 24 қараша.
4. Маңызды құжаттарға қол қойылды// Егеменді Қазақстан. - 1991. - 20 шілде.
5. Қытаймен маңызды уағдаластық// Егеменді Қазақстан. - 1992. - 7 қаңтар.
6. Ресми сапармен// Егеменді Қазақстан. - 1992. - 25 ақпан.
7. Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы Достық өзара

қатынастарды одан әрі дамыту мен тереңдету туралы Бірлескен Декларация// Дипломатия жаршысы. - 1996. - № 1. - 23-24 бб.

8. Қазақстан президенті Н. Назарбаевтың Қытайға сапары// Дипломатия жаршысы. - 1994. - № 1. - 22 б.

9. Премьер-министрдің орынбасары - сыртқы істер министрі Қ. Тоқаевтың Пекиндегі инвестициялық конференцияда сөйлеген сөзінен (10.07.1999 ж.)// Дипломатия жаршысы. - 1999. - № 3. - 17 б.

10. Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы жиырма бірінші ғасырда жан-жақты ынтымақтастықты одан әрі нығайту туралы бірлескен декларация// Дипломатия жаршысы. - 1999. - № 1.-236.

11. Баймағанбетов Т. Қазақ даласының бейбіт үні// Түркістан. - 2002. -28 ақпан.

12. Мүсіреп Ғ. Ертіс енді еркін ағатын болады// Егемен Қазақстан. - 4 қыркүйек 2001.-

13. Мүсіреп Ғ. Ежелгі Қытаймен жаңаша қатынас// Егемен Қазақстан.-2002. - 25 желтоқсан.

14. Доронин Г. Добрососедство и дружба - на века// Казахстанская Правда.-2002. - 24 декабрь.

15. Нестеренко С. Казахстан-Китай: новый импульс стратегическому партнерству// Казахстанская правда. - 2003. - 4 июня.

В данной статье рассматривается дипломатические отношения Республики Казахстан с КНР. И начальные переговоры, визиты руководителей двух стран.

This article reports Diplomatic relations between Kazakh Republic and China, exactly about the first negotiations among two Presidents and business trip between two countries.

Орман Ә.Ә.

ЖЕНСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ В КИТАЕ

Всекитайская федерация женщин (ВФЖ) - массовая общественная организация женщин и общественных кругов Китая, созданная на 1-м Всекитайском съезде женщин в апреле 1949 г. вместе с профсоюзами, кооперативными и другими общественными организациями /1/.

В Китае существовала вековая приниженность женщин. Социальное обновление общества начались после их равноправия и освобождения. В «Декларации II съезда КПК» (1922 г.) содержалась про-

грамма решения женского вопроса в Китае, предложения о предоставлении трудящимся независимо от их пола избирательных прав, о необходимости выработки законов о положении рабочих и крестьян, об обеспечении охраны женского и детского труда, о ликвидации всех ограничений прав женщин, о предоставлении им равного с мужчинами участия во всех областях политической, экономической, общественной и культурной жизни. II съезд КПК (июль 1922 г.) обратился ко всем об-